

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

Ամենէն հաւանական հաշիւներուն համեմատ, Յիսուս ծնաւ Հռովմայ թուականին 749ին, այսինքն իբր տարի մը առաջ Մեծն Հերովդէսի մահէն, որ, ըստ Յովսէփոսի, տեղի ունեցած էր նոյն թուականի 750ին: Դիոնիսիոս Փոքրը, որ Զ. դարուն հաստատեց ներկայ քրիստոնէական թուականը, սխալմամբ է որ 754ին դրած է աւերակներու թուականը (նշում):

Իր՝ Դաւթի արքայական ցեղէն ըլլալը աներկեան է ըստ նոր կտակարանի տեղեկութեանց. «Դաւթի Որդի» կ'որակեն զինքը առաքելական վկայութիւնները. այդպէս կը ճանչցուի նաև ամբօքէն. ու ինք երբեք չի մերժեր այդ տիտղոսը (Հռովմ. Ա. 3, Բ. Տիմ. Բ. 8, Գործք. Բ. 30, ԺԳ. 23, Յայտն. Ե. 5, Իբ. 16, Մատթ. Թ. 27, ԺԵ. 22, Եւս.): Բայց Դաւթի ընտանիքին ո՞ր ճիւղին: Հոս է որ կը ծագի դժուարութիւնը: Երկու ազգաբանութիւնները (Մատթ. Ա. 1-16, Ղուկ. Գ. 23-38) բացարձակապէս անհամաձայն են իրարու. թէև երկուքն ալ Դաւթի ցեղագրութիւնը կը պարզեն: Այս մասին տրուած բացատրութեանց մէջ ամենէն շատ կրկնուածն այն է թէ Մատթէոս՝ Յովսէփի, իսկ Ղուկաս՝ Մարիամի զիմով կը ցուցնեն Յիսուսի Դաւթեան ցեղականութիւնը: Ու եթէ Ղուկաս փոխանակ Մարիամի՝ Յովսէփը կը ցուցնէ

(*) Ստոյգ է թէ Ղուկասի (Բ. 2) մէջ կիրենեայ մասին տրուած տեղեկութիւնը կը հակասէ այս կարծիքին, քանի որ հոն յիշուած մարդահամարը շուրջ տասը տարիներ ետքը, այսինքն Հռովմայ 759-760 թուականին տեղի ունեցած է: Բայց այս տեղեկութեան մէջ յայտնապէս ժամանակագրական շփոթութիւն մը կայ: Եթէ ճիշդ ըլլար Դ. աւետարանին այս կէտը, այսինքն թէ այդ մարդահամարին տարին ծրնած ըլլար Յիսուս, այն ատեն, Հերովդէսի մահէն տասնամեակ մը վերջ ծնած պիտի ըլլար, որով Մատթէոսի տեղեկութիւնը պիտի կորսնցնէր իր արժէքը: Բայց Ղուկաս ինքնին կը մանկ Ա. աւետարանին պատմութեան մէջ, պատմելով Յովսէփի եւ Մարիամի ճամբորդութիւնը, որ Հերովդէսի օրով միայն պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ. այսինքն երբ Գալիլիա եւ Հրէաստան նոյն վեհապետին իշխանութեան տակ էին տակաւին:

որդի Հեղեայ, որ, ըստ թաւմուտի աւանդութեան եւ Յուստինոս վկայի եւ Երանոսի, հայրն էր Մարիամի (*), պատճառն այն է որ, ըստ հրէական սովորութեան, կրնար չէին կրնար յիշուիլ ազգաբանական ցուցակներու մէջ: Այս վերջին տեսակէտը, սակայն, ըստ ինքեան չի թուիր զօրաւոր քանի որ Մատթէոսի ազգաբանութեան մէջ, ինչ ձեռք որ ալ եղած ըլլայ այն, յիշատակութիւն կայ կրնարու անուան (Թամար, Ռախար, Հուսի, Բերսաբէ՝ Ուրիայի կինը): Աւելի ուղիւ պիտի ըլլար հաւանաբար մտածել թէ Ղուկաս ալ պարզապէս խորհած է, Մատթէոսի պէս, Յովսէփի գիծը ցուցնել, եւ թէ երկու ազգաբանութեանց մէջ եղած թէ՛ ներքին անճշգրտութիւնները եւ թէ՛ բազմաթիւ անհամաձայնութիւնները արդիւնքն են լոկ Դաւթի Տան շատոնց ինկած ըլլալու հետեւանքով ճշգրտորէն վաւերական ցեղացուցակներ պահուած չըլլալուն:

Բայց եթէ երկու աւետարանիչներն ալ Յովսէփի ընտանիքը միայն ունին ինկատի, ինչ պէտք է խորհիլ այն ատեն Յիսուսի հրաշալի ծնունդին մասին. այսինքն ինչ պէտք է ըսել Փրկչին գերբնական յղութեան համար, որ Եկեղեցւոյ դաւանական սկզբունքներէն մին է արդարեւ, եւ որ այնքան բուռն վէճերու տեղի է տուած հին ժամանակներէ ի վեր:

Պէտք է զիտել հոս թէ քննադատները, այն կէտը նկատի առած ատենին, իրենց առարկութեան իբր կոռուան առած են ոչ այնքան ազգաբանութեանց պարագան, որուն առջև արդարեւ չ'արժեր երկար կանգ առնել, այլ այն լուծութիւնը՝ զոր անոր մասին ցոյց տուած են նախ նոյն ինքն Աւետարանները. ասոնցմէ երկուքը միայն զայն կը յիշեն, այն ալ Յիսուսի մանկութեան պատմութեան մէջ. եւ յետոյ Պօղոս եւ Յովհաննէս եւ նոր կտակարանը ամբողջ:

Իրողութիւնը պահ մը պատմական տեսակէտէն միայն նկատի առնելով, պէտք է ըսել թէ այս լուծութիւնը վճռական փաստ

(*) Հին Եկեղեցիներու, ինչպէս մերինն են, աւանդութեանց համեմատ, Յովսէփի կը կոչուէր Մարիամի հայրը. Յովսէփի եւ Հեղի(ակիմ) նոյն անուններ են, առաջինը Եսայի աստուածային անունէն ածանցուած, երկրորդը՝ Երեմի:

մը չի կրնար ըլլալ տնոր գէժ: Անբնական պիտի չըլլար արդարեւ խորհիլ որ Մաւրիամ, հասկնալի զգուշամտութիւններով, յետոյ տեսնելով մանաւանդ «եղբայր» կուտածներուն վերաբերմունքը Յիսուսի հանդէպ (Յովհ. Է. 5), երկար ատեն պարզած չըլլայ զայն ընդարձակ շրջանակի մը մէջ, այնպէս որ շատ վերջերս եւ քիչեր միայն իմացած ըլլալով զայն, այսպէս թեթեւ չափով մը մուտ գործած ըլլայ ան աւետարանական գրականութեան մէջ: Գաւթով Պօղոսի և Յովհաննէսի, պէտք չէ մոռնալ թէ առաջինը, անկրօնաւորութիւն հանդերձ իրողութիւնը, զանց չ'ընեն սակայն տնոր մտածումը հիւսել իր գրութեան մէջ, քանի որ գերագանց մտաքանդութեամբ կը պանծացնէ միշտ տնոր անձին աստուածային սրբութիւնը: Իսկ Յովհաննէս որ նախորդ աւետարանիչներուն մօտ իր տեսածներէն միայն այդ կէտին մասին չէ որ կը լռէ, Բանին մարմնաւորութեան իր պատգամովը անտարակոյս ոչ թէ առարկութիւն մը յայտնած կ'ըլլայ Յիսուսի հրաշալի ծնունդին գէժ, այլ ընդհակառակն աւելի լրացուցած և հաստատած կ'ըլլայ տնոր ապացուցութիւնը:

Քրիստոսի անձին մէջ Աստուած խորտակած է մեղքին զօրութիւնը, տիպար մարդուն վրայ ազատելով մարդկութիւնը անարգութեան այդ լուծէն, եւ նոր ուղղութեան մը գործընդն զնելով պատմութեան վրայ: — Քրիստոնէական զիտութեան այս իմացումը, զարուց ի զարս այնքան չքեղ կերպով ընդլայնուած՝ հին և նոր աստուածարաններէ, այսօր կարծիքն է նաեւ բազմաթիւ ողջմիտ խորհողներու. վասնզի «մարդու մը բարոյական յատկութիւնները իր բնութեան մէջ ալ պէտք է ունենան իրենց հիմը, ու Քրիստոսի անհրաժեշտութիւնը բացարձակ գերիվերոյութիւնը անտարակոյս պէտք է եզական բան մը ունենայ իր աստուոր գոյութեան ծագումներուն մէջ ար»:

Երբեմն յառաջ բերուած այն առարկութիւնը թէ «իրեւ կատարեալ մարդ՝ Քրիստոս պէտք էր մարդկօրէն, այսինքն մարդկային բնաստութեան պայմաններուն համեմատ ծնած ըլլար», կը կորսնցնէ իր իմաստը երբ խորհուի թէ բնաստական պայմաններու իրականացման մէջ չէ բնաւ

մարդկային կատարելութիւնը. ընդհակառակն մարդը այնքան աւելի գերագանց է և կատարեալ, իբրեւ մարդ, որքան աւելի իր կեանքը, մերկանալով նիւթական և տարերային հանգամանքներէ, կը փայլի բարոյական և իմացական առաւելութիւններով: Տարուինականութեան կամ եղանակաւորութեան երեւոյթած նախապատմական մարդը չենք կրնար նկատել այնքան կատարեալ որքան քրիստոնէական ըմբռնումին ներկայացուցածը: — Եւ յետոյ, մեր գիտցած կամ հասկցած պայմաններուն մէջ եղած ծնունդը չէ որ անպայման կը շինէ մարդկային յատկանիւնները: Այսպէս, այդ պայմաններուն մէջ չէ որ գոյութիւն առաւ նախամարդը. և ինչ որ ալ ըսուի մարդուն ծագման մասին Աստուածաշունչի մէջ պատմութեան համար, մարդկային կեանքը կենդանական գոյութեան բնական երկարածութեան հետեւանքը չէ լոկ. նոր սկզբնաւորութեան մը հաւատքը միայն կրնայ բացատրել մարդկային ծագումին խորհուրդը:

Միևնոյն ըմբռնումն է որ կը լուսաւորէ Առաքեալին միտքը Յիսուսի ծնունդին մասին, երբ Ադամի հետ զուգահեռականութեան մը վրայ կը դնէ զՔրիստոս, և զայն օր զաւակէ Դաւթի» (Հովմ. Ա. 3) և «եղեալ ի կնոջն» (Գաղ. Գ. 4) ընդունելով հանգերձ, կ'ըսէ տնոր համար. «որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր... զանձն ունայնացոյց... ի նմանութիւն մարդկան զըտեալ» (Փիլիպ. Բ. 6, 7), և այսպէս, իր երկրաւոր գոյութեան առաջին վայրկեանէն իսկ մարդկութեան սովորական անդամներուն և տնոր միջև բնութեան խորհրդաւոր տարբերութիւն մը կը տեսնէ: — Քրիստոսի հրաշալի յղացման կամ ծնունդին իրողութեան մէջ ուրեմն ոչինչ կայ աւետարանական մտածումին հակառակ. առաքեալները զէպք մըն է լոկ որ կ'անգիտանան, կամ զէպքի մը մասին է միայն որ կը լռեն. այդ զէպքին գաղափարը իրենց մէջ է. և առանց որ և է վարանումի, զայն է որ կ'արտայայտեն Աստուածամօր և Քրիստոսի մասին տուած իրենց բացատրութեան մէջ:

Վերադառնալով կրկին ազգաբանութեանց հարցին, պարտինք խոստովանիլ թէ Յիսուսի մանկութեան պատմութեան

ները խորքով համաձայն են նոր կտակա-
կարանի ընդհանուր ոգւոյն հետ: անոնք
իրենց պարունակած ազգաբանական մա-
սերով է միայն որ, ինչպէս տեսանք վերև,
անհամաձայն են իրարու հետ: Բայց այս
փոքրիկ անհամաձայնութիւնը բնոյթը չու-
նի երբեք խանգարելու կամ խախտելու
Փրկչին հրաշալի ծնունդին քրիստոսաբա-
նական դաւանանքը: Երկու վաւերագրու-
թեանց իրարմէ տարբերութիւնը տարա-
կոյս չկայ թէ հետեանքն է երկուքին ու-
րոյն աւանդութեանց գործն ըլլալուն: Ինչ-
պէս տեսանք, Մատթէոսի ազգաբանու-
թիւնը որոշապէս կը պատկանի Յովսէփի
ընտանիքին: Նոյնպէս պէտք է խորհիլ
նաև Ղուկասինին մասին: անիկա չի կըր-
նար Մարիամի ընտանիքին պատկանիլ
վասնզի Խորայեացոյ օրէնքով, զոր կը
հաստատեն ոտորիական գրեւածքներ,
«Մօրը ընտանիքը նկատողութեան չէր առ-
նուեր»: Երկուքն ալ Յովսէփի գլծը կը
ցուցնեն ուրեմն, թէև տարբեր աւանդու-
թիւններէ քաղուած յիշատակաբաններով:
— Բայց Յիսուսի Յովսէփով Դաւթի որ-
գիութիւնը չի կորսնցներ իր ցեղական ար-
ժէքը, ոչ միայն որովհետև ամենահին ա-
ւանդութիւն մը Յովսէփն ու Մարիամը
մերձաւոր ազգական ճանչնալով իրարոք,
մէկին ազգաբանութիւնը միւսինն ալ կըր-
նայ նկատուիլ, այլ նաև որովհետև որդե-
գրութիւնը այսինքն հոգեւոր որդիութիւնն
ալ իր նշանակութիւնը ունէր ընտանիքի
իրաւաբանութեան մէջ, և այս պարագա-
լին մանաւանդ ունի ինքնին Աւետարանի
հոգեւոր տնտեսութեան գաշտին մէջ, ուր
տեղի ունեցաւ Յիսուսի անձով կատար-
ուած փրկութեան գործը:

Գալով Յիսուսի ծնունդին ընկերացող
միւս պարագաներուն, զորս կարգ մը քնն-
նադատներ չեն վերանայ լուր բանաստեղ-
ծական մանրամասնութիւններ նկատել,
զիտեղ պէտք է ամենէն առաջ թէ զանոնք
պատմող հեղինակները յառաջ կը բերեն
զանոնք կատարեալ անկեղծութեամբ, ի-
րենք նախ հաւատալով իրենց աւանդա-
ծին, ու պատմելով զանոնք այնպիսի պար-
զութեամբ մը, որ ուէ կանխակալ գի-
տումի կասկածը չի տար ոչ մէկ ընթեր-
ցողի: — Ղուկասու մէկ խօսքէն (Բ. 51),
ուր կ'ըսուի թէ Մարիամ խորապէս կը

տպաւորուէր իր գաւկին օրօրոցին չուրջը
կատարուող այս խորհրդաւոր իրադարձու-
թիւններէն, ներկի է հետեցնել թէ Յի-
սուսի նոյն ինքն մայրը պէտք է եղած ըլ-
լայ տղրիւրը բոլոր այս տեղեկութիւննե-
րուն, ինչ որ նախաւոր ապացոյց մըն է
անշուշտ անոնց պատմականութեան:

Այսու ամենայնիւ, տարակոյս չկայ
թէ, այս կարգի իրողութեանց խակական
արժէքը ըմբռնելու համար, միտքը պէտք
է հետ չըլլայ հրաշալիին կամ գերբնա-
կանին զաղափարին: Մարգկութեան հետ
յարաբերութեան մէջ մտնելու համար, Աս-
տուած կ'ընտրէ այնպիսի միջոցներ որոնք
թէ՛ համեմատական պիտի ըլլան այդ յա-
րաբերութեանց նպատակին, և թէ՛ նոյն
ատեն առաւելութիւնը պիտի ունենան բա-
րոյացուցիչ ըլլալու: Արդ, եթէ աստուա-
ծային կամքն էր որ Յիսուս ծնէր այնպիսի
պայմաններու մէջ, զորս Աւետարանները
կը պատմեն, պէտք էր որ այդ կամքը
յայտնուէր Կոստին՝ այնպիսի կերպով մը,
որ, Մարիամ, իր ժողովուրդին կրօնական
աւանդութիւններովը սնած երկրպագ հոգի
մը, միանգամ ընդ միշտ տպաւորուէր և
լիցուէր իրեն համար սահմանուած ցեղին
ամբողջ խորհուրդովը:

Այն վարկածը թէ այս մանրամասնու-
թեանց պատմուածքները հեթանոսական
աւանդութիւններէ՝ ամանցումներ են կամ
հրաշալիալային զրոյցներ (mythe), նման
անոնց՝ որոնցմով առհասարակ շրջապատ-
ուած են զիւրացուներու ծնունդն ու ծա-
ղումը, զուրկ է լուրջ հիմունքներէ: Հե-
թանոսական տարր կարելի չէ ցոյց տալ
այդ հատուածներուն մէջ, որոնք բացորո-
շապէս կը պատկանին զուտ հրէա-քրիս-
տոնէական գրականութեան: Իսկ կարելի
չէ նոյնպէս ընծայել զանոնք սոյն այս զը-
րականութեան առասպելական սեռին, որ
արդարև անոր նուազ մասերէն մին կը
ներկայացնէ: Այդ սեռին բաղմաթիւ նմոշ-
ները, որոնք նոր կտակարանի անվաւեր
գրականութիւնը կը կաղմեն, բուն աս-
տուածաշնչական գրականութեան ոգւոյն
հանգէպ պարզած իրենց բուն հակապատ-
կերմըն է որ մեզի այս մասին կը հայթայ-
թեն ամենէն կարեւոր փաստը՝ ի նպաստ
Ս. Գրոց կանոնին լուրջ նկարագրին և
մաքուր բովանդակութեան:

Իսկ հրաշավիպային զբոյցի կամ մի-
րոսի ենթադրութիւնն ալ, նմանապէս,
հետիէ համոզիչ ըլլալէ: Միթոսը, որ մարդ-
կային միտքին վրայ հարկադրուած յաւի-
տենական խնդիրներ պատմողարար լու-
ծելու ձև մըն է, բոլորովին տարբեր՝ խօս-
երեակայութեան մը հնարած կեղծիքնե-
րէն, ժողովուրդներու մտածումին երկար-
ժամանակեայ աշխատանքը կ'ենթադրէ:
Արդ, հարցին այս տեսակէտէ նկատումը
նախ զժառարութեան մը առջեւ կը գնէ
այդ գաղափարին պաշտպանները. Ահե-
տաբաններու խմբագրութեան թուականը
պիտի ստիպէ զիրենք ընդունելու թէ առ-
առաւելն քանի մը տարիներու ընթացքին
է որ ծնած և կազմուած են այդ աւան-
դութիւնները, որոնք, եթէ ճիշտ չըլլային
պիտի չկրնային քողարկել կամ գեղեց-
կացնել ճշմարտութիւնը այնպիսի ատեն
մը, երբ դեռ թիրեւս կ'ապրէին Յիսուսի
մայրն ու ազգականները եւ անմիջական
ժամանակակիցներէն շատեր: Սուտ պատ-
մութիւն մը չի կրնար յաջողութիւն գրա-
նել այդպիսի պայմաններու մէջ. Իսկ մի-
թոս մը չի կրնար կազմուիլ այդքան կարճ
ժամանակի ընթացքին: — Յետոյ, միթո-
սը, իբրեւ պատմողական արտայայտութիւ-
նը փիլիսոփայական ճշմարտութեան մը
կամ կրօնական իրողութեան մը, յառաջ
կուգայ մշակոյթի այնպիսի աստիճանի մը
վրայ, ուր չեն կրնար զոյաւորուիլ հաւա-
տալիքներու ի յայտ ածման ուրիշ կերպեր.
միթոսը կը կազմուի ընդհանրապէս այն-
պիսի ժողովուրդներու մէջ, որոնց միտքը
տակաւին շատ ատակ է վերացումի և գա-
ղափարներու դասաւորութեան: Արդ, կա-
րելի՞ է միթէ, այսինքն պատմական մե-
թոտի առողջ ըմբռնումը թոյլ կուտայ որ
այսպիսի ինքնեկ և անգիտակից աշխա-
տանքի մը կատարումը ընդունինք, Օգոս-
տոսեան դարուն կիսուն, այնպիսի երկրի
մը մէջ, ուր շարունակ վիճաբանութիւն-
ներ կը կատարուէին քնազանցական աս-
տուածաբանութեան վերաբերեալ նորր
հարցերու շուրջը, ուր ժողովուրդի զուակ
մարդիկ — օրինակ՝ առաքեալները — կար-
գալ գրել զիտէին, ու կը շահագրգռուէին
այս տեսակ նիւթերով, այսինքն հինցած ու
արդէն իր վերջաւորութեանը մօտեցած քա-
ղաքակրթութեան մը մէջտեղը: Ոչ. ժա-

մանակավրէպ մը պիտի ըլլար ատկեա, զոր
պիտի չկրնար ընդունիլ ողջամիտ քննա-
դատութիւնը:

Քանի որ այս պատմուածքներուն ծա-
ղումը չի բացատրուիր այդ կերպերով, մե-
զի կը մնայ դառնալ, մեր հաւատքին ազ-
ղումովը ընդունելով անշուշտ հրաշքին կա-
րելիութիւնը, աստուածային միջամտու-
թեան բացատրութեան: Ստոյգ է թէ այս
պատմուածքներով չէ որ պիտի հաստատ-
ուէր Յիսուսի աստուածային ծագումը.
առանց տոնոց ալ՝ իր կեանքն ու զոր-
ծունէութիւնը պիտի կրնային համոզել
զմեզ այդ մասին. բայց անոնք որ կրնան
և կ'ուզեն հաւատալ փրկութեան մեծ ճըշ-
մարտութեան և տոբր համար Աստուծոյ
մարդկութեան մեծ սկզբունքին, պէտք
չէ բնաւ զժառարութիւն զգան կարենալ
հաւատալու համար աստուածային միջա-
մտութեան Յովսէփ և Մարիամի և կամ
նոյն իսկ մի միայն Մարիամի միջոցաւ կա-
տարուած ըլլալու հրաշքին և անոր եր-
կրորդական մասերուն մէջ շրջանակուած
միւս հրաշալի մանրամասնութեանց:

Պիտի չկրնայինք մատնանիշ չընել հոս
այն անհամաձայնութիւնն ալ, զոր առա-
ջին եւ երրորդ աւետարաններուն մէջ
պատմուած այդ մանրամասնութիւնները
կը ցուցնեն: Այսպէս, Ղուկաս իր ընթեր-
ցողը կը տանի նախ նազարէթ, որ Յով-
սէփի և Մարիամի սովորական բնակավայրն
է (Ա. 26 և հետև.). յետոյ կուգայ Հրէաս-
տան ճամբորդութեան և Յիսուսի Բեթղե-
հէմի մէջ ծնունդին պատմուածքը (Բ. 1-
20). ութ օր վերջ մօնուկը կը թլփատուի
(21), քառասներորդին տաճար կ'ընծայուի
(22). շուրջ վեց շաբաթներ Յիսուս և իր
ծնողքը կը թուին մնացած ըլլալ Հրէաս-
տան. յետոյ, այս աշխարհն ծէսերը կա-
տարուելէն վերջ, անոնք կը վերադառնան
նազարէթ, իրենց հայրենիքը, ուսկից մեկ-
նած էին մարդահամարին համար: — Իսկ
առաջին Աւետարանիչը ոչինչ չ'ըսեր Յի-
սուսի Տաճար ընծայումին մասին, բայց
կը պատմէ մոգերու այցելութիւնը, եզրա-
պատ փոխուստը և անմեղներու կոտորածը
(Մատթ. Բ.):

Մատթէոս ալ անշուշտ, ինչպէս Ղու-
կաս, Բրիստոսի ծնունդը Բեթղեհէմ կը
գնէ, բայց կարծես թէ ան Յովսէփի եւ

Մտրիամի նախկին բնակավայրը կը համարի Դաւթի քաղաքը: Ոչ մէկ նշան անոր քով՝ անոնց յառաջագոյն Գալիլիա բնակութեան. ընդհակառակն, երբ, Հերովդէսի մահէն վերջ Յիսուսի ծնողքը կը պատրաստուի թողուլ Եգիպտոսը, Բեթղէմ հէմ ա՛յնքան բնականօրէն կը թուի ըլլալ իրենց ճամբորդութեան վերջին կէտը, որ Արքեղայտի ստեղծմը և տեսիլքով տըրուած հրաման մը միայն կը պարտաւորեն զանոնք երթալ Նազարէթ:

Այս երկու պատմութեան հետ մէջ տարբերութիւնը իրական է արդարեւ, վասնզի բոլորովին տարբեր եղելութիւններ կը ներկայացնեն անոնք. բայց այդ եղելութիւնները, թէ և տարբեր իրարմէ, անհաշտ չեն իրարու հետ, այսինքն զիրար չեն հակասեր. և առ առաւելն մտածել կուտան մեզի թէ Մատթէոս չէ տեսած երբորդ աւետարանիչն պատմութեանը, և հակադարձաբար: — Միւս կողմէ կարելի է մէկով լրացնել միւսը, պատշաճապէս դաստորեւով զանոնք: Այսպէս, մոգերուն գալուստը և Եգիպտոս փախուստը, զորս կը պատմէ առաջին Աւետարանը, կարելի է դնել Տաճար ընծայումէն ետքը, զոր երբորդը կը պատմէ: Յովսէփ և Մարիամ քառասուն օրերը անշուշտ անցուցին Բեթղէմ հէմ. ու ընծայումէն յետոյ, փոխանակ անմիջապէս դառնալու Նազարէթ, ինչպէս կ'աւանդէ Դուկաս (Բ. 39), ատեն մը անոնք պէտք է մնացած ըլլան Բեթղէմ հէմ: Այս միջոցին է որ պատահած պէտք է ըլլան Մատթէոսէ պատմութեան եղելութիւնները. մոգերու այցը, Եգիպտոս ճամբորդութիւնը և Գալիլիա վերադարձերնին:

Աւելորդ է խօսիլ հոս զիպտականութեան պատմականութեան մասին (*). Լիքէ կա-

նոնական աւետարաններու մէջ եղած Յիսուսի մանկութեան այս քանի մը մանրագէտները բաղդատուին անկանոն աւետարաններու մէջ եղած խաղաարդէտ չափազանցութեանց և աղայական ծիծաղելիութեանց հետ, ա՛յն տեսն մանաւանդ պիտի հասկցուին առաջիններուն պարունակութեան պարզութիւնը, և վսեմութեան և մաքրութեան հետ ներդաշնակուած սրբաւարտ ու զեղեցկութիւնը, որոնք ինքնին ապացոյցներ են այդ պատմութեան քննարկման հարադատութեան և արժանաւատութեան:

Աւետարանի մէջ ամէն պատկեր խօսուին շնորհք մը ունի, ու ամէն հրաշք, իբրեւ պատկեր խորհուրդի մը, խմաստ մը ունի: Անոր առաջին էջերը զարդարող այդ հրաշալի մանրամասնութիւնները, քրիստոնէական գրականութեան ամենէն աղուոր և միամիտ էջերէն, մեզի կը ներկայացնեն հակադրութիւնը որ երեան կուգայ մարդոց կեանքին և իրենց Փրկչին անձին մէջ: «Ջբաւոր խոնարհութեան մը մէջ ծնաւ Յիսուս. մարդկութեան մէջ իր մուտքը շնորհաւորութեամբ սիրալիր ընդունելութեամբ. մոռցում՝ ամբոխէն, իր նախահայրերուն քաղաքին մէջ, օրօրոցէն սկսեալ հալածութեամբ ան մեծամեծներէն: Բայց այդ խորունկ անշքութեան միջոցին Աստուած իր փառքը կը շողացնէ Անոր վրայ. երկնքի բարձունքէն կ'ողջունեն ծնունդը այդ մանուկին, զոր իր մայրը մօտիկ մէջ հանգչեցուցեր էր. հովիւները իրենց ընծաներով կը բոլորուին Անոր շուրջը. Աննա և Սիմէոն՝ իրենց գոհարանական օրհներգներով կ'ողջագուրեն զԱյն. մինչ Արեւելքի մոգերը իրենց գանձերուն և պաշտելութեան ընծան կը ներկայացնեն Անոր. երկնք երկիր կը միանայ, և հեթանոս մարդկութեան առաջաւորները՝ հաւատացեալ Իսրայէլի ընտրանիին, տօնելու համար գալուստը Անոր, զոր յոյժ իրաւամբ պիտի կրնային մարդիկ կոչել «բոլոր ազգերուն ցանկալին»:

Ժ. Պ.

(*) Բեթղէմի կոտորածին իրականութիւնը կը հաստատուի վկայութեամբ Ե. զարու մատենագիր Մակրոպիոսի, որ կը գրէ: «Յգոստոս տեղեկանալով որ Ատորի մէջ Հերովդէսի հրամաճով երկու տարեկանէն փոքր մանուկները սպաննուած ատեն, իր՝ Հերովդէսի՝ զաւակն ալ սպաննուած է, ըսաւ. Աւելի լաւ է Հերովդէսի խոզը ըլլալ քան անոր որդին»:

Բէրլէր մեծ աստղաբաշխը գիտական ամէն ճիշդ հաշիւներով հաստատած է թէ Հռովմի 748 թուին, Լուսնթագ, Երեւակ եւ Հրատ մոլորակները իրարու հանդիպեցան Զուկն համաստեղութեան ներքեւ, երկնային մեծ երեւոյթ մը յառաջդնելով:

Մոգերը քաղեաներ, այսինքն աստղագէտներ էին, որոնք աստղերը գննելով գուշակութիւններ կ'ընէին. պատմութեան մէջ յաճախ յիշուած են երկրէ երկիր շրջող գուշակ աստղագէտներ: